

Chroust maďalový. Foto: David Horal

O nesmrtelnosti tématu „chroust“

Pavel Dedek, David Horal

Bzenecká a Hodonínská Dúbrava se řadí mezi biologicky nejvýznamnější území v ČR. Upuštění od tradičních forem hospodaření a unifikace toho současného (posun v druhové skladbě směrem k nestabilním, pasečně obhospodařovaným borovým monokulturám) ohrožuje mnoho zdejších přírodních vzácností. Právě v této oblasti dochází každé 4 roky k rojení chrousta maďalového, které přidělává vrásky na čelech lesníků.

Státní podnik Lesy České republiky požádal na začátku letošního roku o potřebné výjimky a souhlasy ze zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny pro leteckou aplikaci neselektivního insekticidu v době rojení chroustů v oblasti Bzenecka a Hodonínska. Příslušné orgány ochrany přírody (v tomto případě AOPK ČR – Regionální pracoviště Jižní Morava a odbor životního prostředí Krajského úřadu Jihomoravského kraje) záměr nepovolily.

V pravidelných (v daném případě čtyřletých) cyklech zaplavují regionální média v oblasti Bzenecké a Hodonínské Dúbravy články, příspěvky či reportáže, které varují obyvatele okolních obcí před přemnoženým chroustem a jedním dechem také ukazují na viníka této „kalamity“ – státní ochranu přírody. Chroustí katastrofě pak začínají věnovat pozornost i celostátní média. Mediální cirkus po pár dnech odjede za nějakou novou kauzou, cosi tu po něm však vždycky zůstává. Pachuť z polopravd, demagogicky pokroucených informací a záměrného šíření paniky mezi obyvatele regionu. Cílem tohoto příspěvku je poskytnout trochu jiný pohled na celou problematiku.

Něco o chroustech obecně

V České republice se vyskytují tři druhy chroustů rodu *Melolontha* – chroust obecný (*Melolontha melolontha*), chroust maďalový (*Melolontha hippocastani*) a chroust opýřený (*Melolontha pectoralis*). Posledně jmenovaný druh se vyskytuje velmi vzácně na jihu Moravy a je v Červeném seznamu bezobratlých ČR veden v kategorii zranitelný (VU). Mezi zástupci čeledi vrubounovitých (*Scarabaeidae*) je ještě několik dalších druhů, které jsou řazeny mezi „významné škůdce“ lesních porostů. Za zmínku stojí i další chroust – chroust mlynářík (*Polyphylla fullo*), krásný a vzácný druh písčitých půd jižní Moravy a Polabí, chráněný v kategorii „ohrožený druh“, v Červeném seznamu bezobratlých je zařazen do kategorie ohrožený (EN).

V lesích Bzenecka a Hodonínska probíhá v letošním roce gradace chrousta maďalového, jehož bionomii si přiblížíme v následujících řádcích.

Oplodněná samička chrousta klade do prohřáté půdy cca 40–60 vajíček. Z vajíčka se líhne drobná larva (ponrava) I. instaru. Tyto larvy se živí především na jemných kořincích trav a lesnické výsadby prakticky nepoškozuje. Ponravy s příchodem podzimu migrují v písčité půdě do větších hloubek (obvykle 30–60 cm), kde přezimují. Na jaře se opět vracejí blíž k povrchu půdy, kde pokračuje jejich žít a následuje svlékání (larva II. instaru). To se opakuje ještě jednou. Larva ve III. instaru pak ve vrcholném létě třetího roku po gradaci zalézá opět do větší hloubky (okolo

50 cm) a zde se zakuklí. Dospělec se líhne zhruba po měsíci a zůstává v půdě až do jara následujícího roku.

Chrousti se v našich lesích od nepaměti vyskytovali pravidelně a hojně na mnohem větším

území, než je tomu dnes. Jejich vymizení v druhé polovině 20. století způsobilo masové používání pesticidů. S chrousty zmizely z naší přírody i další druhy entomofauny. Radost lesníků a zemědělců z vítězství nad obávaným škůdcem tak s sebou nesla často nenávratně

Hodonínská Dúbrava – na ubývající biotop světlých listnatých lesů je vázána řada vzácných druhů rostlin a živočichů. Foto: Petr Slavík

Bzenecká Dúbrava hostí početnou populaci kriticky ohrožené ještěrky zelené. Foto: Pavel Dedek

poškozené přírodní prostředí. Ke skupinám hmyzu, které utrpěly nezřízeným užíváním insekticidů, patří například majkovití brouci (čeleď *Meloidae*), jejichž larvy se vyvíjejí v hnízdech samotářských včel. Na našem území se vyskytovalo celkem 25 druhů. Z nich deset již vyhynulo a dalších deset je vyhynutím ohroženo.

Bzenecká a Hodonínská Důbrava

Oblast, která měla být dotčena leteckou aplikací neselektivního insekticidu, patří bezesporu k biologicky nejcennějším oblastem České republiky. Na zdejší unikátní prostředí písčin jsou vázány desítky chráněných druhů rostlin a živočichů. Řada z nich se v rámci České republiky vyskytuje pouze zde nebo má v oblasti nejsilnější populace. Mezi nejvzácnější druhy patří ty, které osidlují holé (nezalesněné) písčiny – tento biotop je vzácný sám o sobě, a je tedy logické, že i flóra a fauna na něj vázaná patří k unikátům české přírody. Poslední zbytky písčin, které unikly zalesnění, se vyskytují ostrůvkovitě na několika místech v Čechách (Polabí), na Moravě je centrem právě oblast Bzenecka a Hodonínska. V lesích nalézají vzácné psamofilní druhy optimální

Samičky krasce měďáka kladou vajíčka přednostně do osluněných mohutných borovic. Foto: David Horal

podmínky jen pomístně (čerstvé paseky, nejstarší řídké porosty) a tyto mikrolokality jsou vždy jen dočasné, zanikají se zalesněním holiny nebo smýcením starého porostu. V oblasti se samozřejmě vyskytují i vzácné „lesní“ druhy. Je však příznačné, že jsou vázány především (či výhradně) na světlé zbytky pařezin a pastevních lesů. Pařezení ani pastva v lese již dávno neprobíhají (tyto pro někoho „primitivní“ formy hospodaření v lesích jsou buď přímo zakázány nebo vázány na výjimky z příslušných ustanovení lesního zákona). Nové vhodné plochy tak nevznikají a staré jsou převáděny na les vysoký. Husté monokultury borovic jsou z entomologického hlediska stejně zajímavé jako pole kukuřice.

Jak z toho ven?

Lesy České republiky navrhují plošný letecký postřik neselektivním insekticidem na bázi syntetických pyrethroidů (tyto látky působí jako kontaktní i požerový jed, jsou navíc vysoce toxické pro vodní organismy). S obdobným návrhem přicházejí již poněkolikáté, žádnou jinou alternativu nenabízejí. Poslední dvě žádosti (2007, 2011) byly příslušnými orgány ochrany přírody zamítnuty. Odůvodnění je vždy stejné. Letecká aplikace neselektivního

insekticidu je obecně považována pro své devastační účinky na necílové organismy za takřka barbarskou, náležející spíše do první poloviny minulého století, kdy se plošnou aplikací jedů, např. v podobě „neškodného“ DDT, řešil jakýkoliv problém se škůdci. Toto období máme zdárně za sebou i s krutým ponaučením v podobě např. stále zaznamenávaných reziduí DDT v mateřském mléce. Posun ve vnímání plošné aplikace jedů reflektuje i změna zákona o rostlinolékařské péči (zákon č. 362/2004 v platném znění) z roku 2012. Změna zákona zakazuje leteckou aplikaci insekticidů při ochraně rostlin. Zákaz není vázán na biologicky cenné oblasti – je všeobecný. V odůvodněných případech lze z tohoto zákazu udělit výjimku, ale jak z termínu vyplývá, je to záležitost výjimečná, nikoli samozřejmá.

Lesy České republiky a vlastníci či správci soukromých lesů argumentují tím, že letecká aplikace neselektivního insekticidu je jediným možným řešením chroustích kalamit. Jakékoliv alternativní postupy odmítají jako méně účinné. Účinnost letecké aplikace insekticidů však závisí na mnoha proměnných a při jejím plánování je třeba brát v úvahu řadu faktorů, především vliv počasí. Např. lesníci (státní, vojenské,

Příklady entomofauny oblasti Bzenecké a Hodonínské Důbravy:
↪ lišaj pryšcový (<i>Hyles euphorbiae</i>)
ohrožený druh
↪ okáč jílkový (<i>Lopinga achine</i>)
kriticky ohrožený druh
poslední populace v ČR
↪ nosatec (<i>Lixus neglectus</i>)
endemit střední Evropy
↪ slíďák (<i>Alopecosa psammophila</i>)
jediné místo výskytu v ČR
↪ bekyně dubová (<i>Parocneria detrita</i>)
jediné místo výskytu v ČR
vymírá v celé Evropě
↪ hedvábnice (<i>Hylaeus lineolatus</i>)
považována v ČR za vymřelou
jediné místo výskytu v ČR
↪ mravenec pasekový (<i>Formica pressilabris</i>)
jediná lokalita v ČR
↪ chroustek opýřený (<i>Anoxia pilosa</i>)
jediná lokalita v ČR

obecní lesy i soukromí vlastníci lesa) ze slovenského regionu Záhorie (rozsáhlé porosty borovic na písčích) od leteckých aplikací v posledních letech zcela upustili – kromě nesouhlasu státní ochrany přírody se na nechuti lesníků využívat toto opatření podepsaly i jeho sporná účinnost a finanční náročnost celého podniku. I poslední realizované zásahy v oblasti Důbravy (1999 a 2003) měly velmi problematickou účinnost, což je podrobně popsáno např. v diplovové práci z Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity (Matějík 2013).

Jiných, méně kontroverzních řešení se nabízí hned několik. Často však vyžadují změnu stávajícího způsobu hospodaření. Například lesníci z Lesní ochranné služby navrhují některá opatření, která by zmírňovala škody způsobované ponravami chrousta. Za nejúčinnější, ale zároveň nejproblémovější, uvádějí samozřejmě leteckou aplikaci insekticidu.

Jako jedna z šetrnějších metod se nabízí příprava půdy hlubokou orbou. Toto opatření je na území ptačí oblasti Bzenecká Doubrava – Strážnické Pomoraví omezeno z důvodu hnízdění předmětů ochrany – lelka lesního a skřívana lesního. Je však možné jej provádět

Roháč obecný v posledních desetiletích vymizel z řady rozsáhlých oblastí v západní Evropě, podobný trend má jeho výskyt i v ČR. Foto: Vladan Riedl

v období od konce července, což je doba, kdy se ponravy ještě vyskytují ve svrchních vrstvách půdy a hluboká orba je jednak fyzicky likviduje, zraňuje (zbytek dokonají např. plísňová onemocnění), jednak zpřístupňuje predátorům. Ptačí oblast však tvoří jen část území, pro které lesníci požadovali letecký postřik, ve zbytku území není hluboká orba omezena. Dalším preventivním péstebním opatřením je načasování výsadeb do roku rojení chrousta. Larvy prvního instaru na kořech sazenic ještě tolik neškodí a ty tak mají čas vytvořit si dostatečný kořenový systém, schopný lépe vzdorovat žíru larev v následujících letech. Lesní zákon sice předepisuje povinnost zalesnit holinu do dvou let od jejího vzniku, z příslušného ustanovení lesního zákona však může na žádost vlastníka udělit orgán státní správy lesů výjimku. Vzhledem k tomu, že lesníci často zmiňují povinnost starat se o svěřené lesy „s péčí řádného hospodáře“, jistě by si dokázali svou žádost o výjimku zdůvodnit tím, že sázet do půdy plné ponrav je jen mrháním prostředky a prací lesníků, neboť touto činností pouze nakrmí larvy chroustů. Významnou roli má také kvalita sadebního materiálu i kvalitní provedení výsadby. Lesnický resort by měl zaměřit svou pozornost

na vývoj méně destruktivních metod – z těch již existujících se nabízí zejména využití biologické ochrany, například přípravky na bázi entomopatogenních hub (např. Boverol). Zatímco aplikace neselektivního insekticidu (Decis EW50) v oblasti Vracova v roce 2003 vedla k následnému snížení populační početnosti chroustů (při dalším rojení) na 44 % původní populace, aplikace šetrnějšího Boverolu v roce 2004 (lokalita Kluk) vedla ke snížení populační početnosti na pouhých 7 % původní velikosti (Švestka, 2012). Kontroly byly v obou případech prováděny pomocí odchytu imag do světelných lapačů.

Škody, které způsobují ponravy chrousta maďalového, jistě nezmírňuje ani uniformní pasečný způsob hospodaření. Kombinace výše uvedených opatření a změna hospodaření směrem k podrostinímu způsobu, vyšší zastoupení listnatých dřevin, pestřejší druhová skladba a obecně diverzifikace péče o lesní porosty (od způsobů jejich zakládání až po způsoby mýcení) jsou náročnější alternativou v porovnání s leteckými postřiky, ale v biologicky cenných oblastech jistě mají své opodstatnění a v budoucnu mohou přispět ke stabilitě lesních porostů v dané oblasti. Především státní podnik by měl zohlednit ve svém hospodaření i jiné než ekonomické zájmy.

Závěr

Na závěr nutno podotknout, že v médiích se objevují zprávy o tom, že chrousti likvidují i vzrostlé stromy a že hrozí zničení tisíců hektarů lesa. Je otázkou, zda tato tvrzení vycházejí z neznalosti nebo jde o záměr šířit mezi lidmi paniku a obracet hněv proti státní ochraně přírody. Faktem je, že dospělci chroustů v době rojení mohou strom zcela zbavit listí, nicméně defoliace strom nezahubí, ještě toho roku se zazelená novým listím. V některých případech může strom odumřít, ale vždy se jedná o kombinaci faktorů. Zdravý vzrostlý strom nemohou ohrozit ani dospělci, ani ponravy chrousta. Škody vznikají především (byť ne výhradně) na sazenicích a mladších porostech. O tom, jak zvýšit úspěšnost výsadby, pojednávaly předchozí odstavce. Problémy, kterým čelí lesníci při zalesňování plochy požářiště (rozsáhlý požár v porostech v okolí Bzence vznikl v r. 2012), mají vícero příčin. Neúspěch zalesnění a nutnost opakovaného nákladného vylepšování novými sazenicemi má na svědomí

kombinace faktorů; kromě samotných ponrav chrousta se na něm podílely bezesporu i klimatické podmínky předchozích let či poškozování sazenic zvěří. Snaha lesníků vytěžit a zalesnit obrovskou plochu požářiště co nejdříve musela nutně vyústit v použití veškerých sazenic, které byly v tu dobu dostupné, bez ohledu na jejich kvalitu. Také termín zalesňování nebyl zvolen nejšťastněji – ponravy chrousta se zrovna nacházely v „nejžravějším“ období svého vývoje.

Iluzorní je také představa, že v případě povolení leteckého postřiku se výrazně sníží škody chroustem na úrodě v zahrádkách a sadech v okolních obcích. Pokud by byl postřik povolen, škody na lesních kulturách se samozřejmě *do určité míry* sníží, o tom není pochyb (otázkou je, do jaké). Postřik v intravilánech či na okrajích obcí ale stejně nikdo nepovolí, bez ohledu na státní ochranu přírody.

Pro další nesmyslné tvrzení se hledá vysvětlení ještě hůře. Orgány ochrany přírody podle něj nepovolily postřik kvůli možnému úhynu 18 párů ptáků. Lesy ČR si zadaly zpracování expertní analýzy, jejímž úkolem bylo zhodnotit vliv letecké aplikace neselektivního insekticidu na přírodu oblasti, která měla být zasažena, a jejího bezprostředního okolí. Odborný materiál aplikaci nedoporučil, přičemž negativní vliv shledal u více než tří stovek druhů bezobratlých chráněných zákonem nebo zařazených na Červený seznam bezobratlých ČR. Významný negativní vliv studie předpokládá také u 27 zvláště chráněných druhů ptáků či šesti druhů netopýrů. U druhů, které mají v oblasti jedinou lokalitu výskytu v ČR, by mohl vést k jejich definitivnímu vymizení z naší fauny.

Žadatel o výjimku ze zákazů, stanovených § 50 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny v platném znění, musí prokázat, že splnil zákonné podmínky pro povolení výjimky. Důkazní břemeno je v tomto případě na žadateli. V případě, že žadatel nedoloží naplnění těchto podmínek, správní orgán výjimku nemůže povolit. Státnímu podniku Lesy ČR se v řízení o povolení výjimky nepodařilo doložit splnění všech zákonných podmínek a správní orgány v tomto případě ani nemohly postupovat jinak, než výjimku nepovolit. Nejde tedy o zvůli státního úřadu, ale o prosté dodržování platné legislativy.

Pro jednu z posledních životaschopných populací lišaje pryšcového u nás by plošná aplikace insekticidu mohla mít fatální důsledky. Foto: Josef Jančálek

Hodonínská Důbrava představuje poslední místo výskytu okáče jilkového v ČR. Foto: Josef Jančálek

Zdroje

- Švestka M., (2012): Chrousti rodu Melolontha v lesích České republiky v období 2003–2011, Zprávy lesnického výzkumu, 57, 217–229
- Matějčík J., (2013): Lesnická opatření v gradačním území chrousta Melolontha hippocastani [LS Strážnice]; Mendelova univerzita v Brně, Lesnická a dřevařská fakulta, Ústav ochrany lesů a myslivosti.
- Melichar V., (2014): Letecká aplikace biocidů v době rojení chrousta maďalového na LS Strážnice na jaře roku 2015; biologické hodnocení podle § 67 zákona č. 114/1992 Sb.

Povolování kácení dřevin ve vztahu k ustanovením jiných zákonů – EIA po novele a památková péče

Jitka Jelínková

Metodický pokyn odboru obecné ochrany přírody a krajiny MŽP k aplikaci § 8 a § 9 ZOPK (Věstník MŽP 5/2014) se postupem orgánů ochrany přírody v případech, kdy zamýšlené kácení „souvisí“ s ustanoveními jiných zákonů, zabývá poměrně stručně. Druhý z minisérie článků na toto téma

v prvé řadě v souvislosti s novelou zákona EIA účinnou od 1. 4. 2015 aktualizuje zmínku o stanovisku EIA jako o jednom z podkladů pro rozhodnutí o povolení kácení. Dále se podrobněji věnuje kácení dřevin ve vztahu k zájmům státní památkové péče.

Řízení o povolení kácení nemá být tzv. navazujícím řízením podle zákona EIA

Metodický pokyn MŽP v článku 3.3.2 stanoví, že „Podléhá-li záměr (stavba) posuzování podle zákona o posuzování vlivů na životní prostředí a je-li k jeho realizaci nezbytné kácení dřevin vyžadující povolení OOP podle § 8 odst. 1 ZOPK, musí být stanovisko EIA jedním z podkladů pro rozhodnutí OOP“. Vychází přitom ze soudní judikatury, která otázku, zda stanovisko EIA má být použito a zohledněno pouze pro rozhodování ve stavebním řízení (v rozhodnutí o umístění stavby, ve stavebním povolení), nebo zda závěry formulované v tomto stanovisku mají být podkladem v každém navazujícím správním řízení probíhajícím podle zvláštních (tzn. složkových) zákonů, zodpověděla ve prospěch druhé varianty. Např. v rozsudku Nejvyššího správního soudu č.j. 1 As 91/2009 – 83 ze dne 19. 1. 2010 se uvádí, že stanovisko EIA musí být „závazným podkladem pro rozhodnutí orgánu ochrany přírody podle § 12 a § 44 zákona o ochraně přírody a krajiny a má být zohledněno v napadeném rozhodnutí v rozsahu, v jakém se vztahuje k posuzovanému předmětu řízení.“.

Zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí a o změně některých souvisejících zákonů byl významně novelizován zákonem č. 39/2015 Sb., který nabyl účinnosti 1. 4. 2015. Částí druhou zákona č. 39/2015 Sb. byl novelizován i zákon o ochraně přírody a krajiny v ust. § 70 odst. 2, a to tak, že jde-li o řízení navazující na posuzování vlivů na životní prostředí, režim ust. § 70 odst. 2 ZOPK se neuplatní, tj. budou platit podmínky pro účast dotčené veřejnosti v navazujícím řízení podle zákona EIA.

Navazujícím řízením se přitom podle § 3 písm. g) novelizovaného zákona EIA rozumí takové řízení, ve kterém se vydává rozhodnutí podle zvláštních právních předpisů, které povoluje umístění nebo provedení záměru posuzovaného podle tohoto zákona. V poznámce autora jsou v příkladném výčtu zvláštních předpisů uvedeny především stavební zákon, zákon o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě, zákon o vodách, zákon o dráhách, zákon o integrované prevenci, nikoli však zákon o ochraně přírody a krajiny. (Jak je ovšem známo, poznámky pod čarou nemají normativní charakter.)

Podle důvodové zprávy k novele zákona EIA „recentní soudní judikatura má tendenci považovat za řízení, která musí být založena na stanovisku EIA, i některá další řízení, která se alespoň parciálním způsobem s předmětem procesu EIA překrývají ... Ze zákona tak nově explicitně vyplývá, že řízení, ve kterých se vydávají tzv. podkladová rozhodnutí (např. povolení ke kácení či výjimky podle zákona o ochraně přírody a krajiny), která sama o sobě nepředstavují povolení umístění nebo provedení záměru, do rozsahu definice navazujícího řízení nespádají. ... Úprava týkající se závaznosti stanoviska EIA a práv účasti veřejnosti v navazujících řízeních se přitom bude vztahovat ke všem etapám povolovacích řízení, pro něž stanovisko EIA stanovilo závazné podmínky“.

Třebaže mám určité pochybnosti o tom, zda soudy nepodají jiný výklad, než prezentuje důvodová zpráva, je zřejmě v tuto chvíli nutné považovat výše citovaný článek metodického pokynu MŽP o tom, že stanovisko EIA musí být jedním z podkladů pro rozhodnutí o povolení kácení, za překonaný.

(Na okraj dodávám obecně ke změně § 70 odst. 2 ZOPK účinné od 1. 4. 2015, že změna